

Kisebbségi léthelyzetek

Hornyik Miklós tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye, amely három és fél évtizedes munkásságából ad gazdag válogatást (Határsértés, Ister Kiadó, 2002) az első kritikus áttekintés a délvidéki magyarság utóbbi fél évszázadáról, szellemi életéről, a jugoszlávai kisebbségi politika jellegéről, alakulásáról, a déli magyar kisebbségi közösség léthelyzetéről. Ezért aztán alkalmas arra is – régóta halogatott feladat! –, hogy összevethessük a Tito uralma alatt, majd a Milošević-időszakban gyakorolt hatalom alakulását, igazi valóját más kisebbségi magyar közösségek elviselt sorsával ugyanabból az időszakból. Annál inkább alkalmas ez a kötet ilyen párhuzamok felállítására, mivel Hornyik Miklós a nemzet egységének talaján állott a Délvidéken is, ugyanígy az anyaországban. Itt még fájdalmasabb a csalódása az irodalmi közhangulatban, szekértáborok egymással vívott görcsös hadakozásaiban, amelyek akkor gyengíthetik le a nemzet ellenállóképességét, mikor a szomszédos nacionalizmusok támadásaival, a globalizáció agresszív egyneműsítésével szemben csak egységesen védelmezhetjük meg életrevaló hagyományainkat, elsősorban anyanyelvünket.

Csalódásáról nyíltan szólt Gróh Gáspárral folytatott beszélgetésében, 1993-ban, a Heti Magyarországon, két évvel Budapestre települése után:

„Rengeteg olyan dologról gondolkodhattunk és írhattunk (Újvidéken), amelyekről az akkori Magyarországon nyilvánosan nem volt lehetőség. De a legfontosabb az volt, hogy a magyar szellemi élet a legszebb arcát mutatta felénk. Olyan eleven kapcsolatban voltunk az akkor még élő klasszikusokkal, Illyés Gyulával, Déry Tiborral, Németh Lászlóval, Pilinszky Jánossal, Weöres Sándorral, Ottlik Gézával, Örkény Istvánnal, amilyenben talán ők sem voltak egymással odahaza. Szerzői esteket rendeztünk, első közlésben hoztuk például a Psychét vagy a Három veréb hat szemmel fontos részleteit, Kassák Lajostól Szentkuthy Miklósig a teljes magyar irodalmat birtokolhattuk.”

Kisebbségből jövő írók szinte kivétel nélkül a nemzeti egység lelki igényével érkeztek. Szülőföldjü-

kön keservesebb iskolát jártak ki, nehezebb próbákat kellett kiállniuk, mint hogy éppen az anyaországban adják fel meggyőződésüket. Mikor 1991-ben, negyvenhétévesen Hornyik Miklós lakóhelyét változtatni kényszerült, egy a magyar nemzet egységét építeni hivatott hetilap szerkesztésére kapott megbízást. A Világszövetség az egész földkerekségre nyitott kiadvány volt, amely nemcsak a Kárpát-medence viharos tájain kívánta egybefogni a szétomló kévét, hanem a nyugati, „csendesebb” vidékek magyarjait is bevonta a nemzetépítésbe. Ebből a tragikusan rövid életű kétheti lapból – 1992 augusztusától élt 1993 szeptemberéig – az egész nemzet szíve dobogását lehetett kihallani. Hornyik szerkesztői eredményeinek titka az volt, hogy Budapesten is azon a pászmán haladhatott tovább, amelyen Újvidéken elindult, csak most sokkal szélesebb lett az, amelyet maga is kövezett. A Délvidéken, a Képes Ifjúság főszerkesztőjeként – a drámai 1969-es esztendőben került a lap élére – újságját a kisebbségi jogvédelem fórumává tette.

A Határsértés kisebbségekben is, többségben is magyar számadásra szólít. Egy jó évtizede az addigi tabutéma, a kisebbségi magyar közösségek helyzete, sorsa, lehetőségei a magyar politikai gondolkodás középpontjába kerültek. Még azok is kénytelenek foglalkozni vele, akik legszívesebben a létezését is tagadnák. Csakhogy az általános érdeklődés mintha sekélyesítené a közvélemény figyelmét. Kísért az egyes kisebbségi közösségek egybemosása. Nemegyszer a nemzet kisebbségbe szakadt részeit, Trianont követő sorsukat, jelen helyzetüket egyazon képletre egyszerűsítjük, mintha a kárpátaljai magyar életet ugyanaz jellemezné, mint az erdélyit, a délvidékit és a felvidékit. Régi, rossz beidegződés, még a pártidiktatúrák idejéből. Nyugaton is találni rá mintát. A gyarmatosító hatalmak aligha tudták megkülönböztetni Afrika igazi valóságát az ott élő nemzetek sajátosságai szerint. Ezért húztak olyan országhatárokat, amelyek szétszabdalták a nemzeteket. Mostanság ez a hajdani felületesség gyakori helyi háborúkban, népirtásokban érlel mérges gyümöl-

csöket. Közép- és Kelet-Európában nem távoli tájakról, hanem szomszédságainkról felejtettük el azt is, amit addig tudtunk egymásról.

Csak a Moszkvából elrendelt szólam volt azonos a keleti gyarmatokon. Ez pedig így hangzott: a kisebbségi kérdés minden ország belügye, és ezt minden kommunista és munkáspárt a marxizmus-leninizmus szellemében oldja meg. Ebbe a „megoldásba” belefért nemzetek megkülönböztetése, elsorvasztása, eltüntetése vagy látszatjogok kinyilatkoztatása. Maga a nagy Szovjetunió mutatott példát egész népek, a krimi tatárok, a csecsenek, a volgai németek deportálására. Csehszlovákia a nemzeti egyenjogúságot össze tudta egyeztetni a németek és a magyarok kiűzésével, anyanyelvük „betiltásával”. A lengyelországi Sziléziában jártamban meglepetéssel tapasztaltam, hogy minduntalan német szavakat hallok. Pedig hivatalosan ott nem éltek németek. Bulgáriában a majdnem 10 százalékot kitevő törököknek egyszerűen bolgár családneveket adtak; az egyetlen, megmaradt török hetilap lényegében bolgár nyelven, cirill betűkkel jelent meg Szófiában, csak az utolsó oldalon közölt olvasói leveleket törökül, s ezekben az emberi méltóságuktól, nyelvüktől is megfosztott törökök hálát rebegehettek a bolgár párttalomnak, Zsivkov elvtársnak, szabad, boldog életükért... Nyugodtan megkockáztathatom, hogy a kisebbségi kérdés történetében a moszkvai gyarmatokon volt a legkifinomultabb a nemzetiségek – egyenlőségnek álcázott – elnyomtatása...

Ez a kétszínűség talán Jugoszláviát jellemezte leginkább, ahol a „testvériség-egység” jelszavával takarták el a nem szláv kisebbségek eltüntetésének gyakorlatát. Tito marsall ideológusai – nem menthető fel közülük a később ellenzékivé lett Đilas sem – a legagyafúrta módzereket találták ki a kisebbségek felszámolására és a tömeggyilkosságok közmegegyezéssel való „titkosítására”. Arra gondolok, hogy Jugoszláviában tudták legtovább – mostanáig – hivatalosan tagadni az 1944 őszi végrehajtott magyarpogromot. Márpedig erről a délvidéki magyar tízezreknek is tudniuk kellett, hiszen szüleik, testvéreik, gyermekeik, papjaik, tanítóik kerültek tömegsírokba. Talán még egymás között sem merészeltek beszélni róla. Egyenesen hősi tett volt Matuska Márton riporter nyomozása! Lehet-e kegyetlenebb hallgatás, mint amikor az áldozatok utódai cinkosságot vállalnak a gyilkosokkal. Mert nem lehetnek másként. Mert védelmezni akarják azokat a jogokat, amiket a gyilkosságok kitervelője, maga Tito marsall ajándékozott később nekik: a Vajdaság autonó-

miáját. Imponáló döntés volt. Távolról, például a Székelyföldről nézve egyenesen csábító. Hogyne, mikor a Vajdaság tartományi kormányának – noha a magyarok kisebbségben élnek ezen a területen – a „miniszterelnöke” magyar ember volt, egy bizonyos Nagy Ferenc. (Nem azonos, persze, a kisgazda politikussal.)

Erdélyben mi is megéltünk hasonló félszeg-szabadságot, a magunk Magyar Autonóm Tartományát. Kezdetben őszintén örültünk neki, a nagyváradi Horváth Imre még verset is írt hozzá. Nem nagyon figyeltünk arra, hogy ennek örve alatt felszámolják Kolozsvár magyar intézményeinek egy részét. Nyilván, ezt megtehették volna az „autonóm tartomány” nélkül is. Alapvetően más oka kellett, hogy legyen a váratlan bejelentésnek, amit Gheorghiu–Dej román pártfőtitkár tett 1952 tavaszán a „székely autonómiáról”. Éppen az az ember, aki köztudottan ellenérzéssel viseltetett a magyarokkal szemben. A következő évek még inkább megmutatták, hogy valami egyéb áll a bukaresti „nagy-lelkűség” mögött, hiszen a tartomány belső működési szabályzatát, amely biztosította volna a helyi lakosság, vagyis a magyarok szabad nyelvhasználatát, soha nem dolgozták ki, noha maga az ország alkotmánya írta elő, 1952-ben. Nyolc évvel később a tartomány egyharmadát Brassóhoz csatolták, a megmaradt „autonómiát” két románlakta körzettel egészítették ki, és új nevet adtak neki: Maros–Magyar Autonóm Tartomány lett, vezetői pedig magyarul nem is tudó pártkatonák.

Vajdaság „autonómiája” sem biztosította a magyarság nemzeti szabadságát, nyelvi biztonságát, etnikai önazonosságának kihangsúlyozását. Vajon tudott volna a bukaresti pártvezetés arról, hogy Belgrádban milyen terveket szőnek a kisebbségek „jogairól”? Joggal élhetünk a gyanúperrel. Belgrád és Bukarest – valamilyen módon – még abban az időben is egyeztetette kisebbségi politikáját, a magyarok sorsát illető elképzeléseit, mikor a felszínen ádáz sajtócsata dúlt közöttük. Ama bizonyos „láncos kutya” korszakban. Ez esetben a gyanakvó Gheorghiu–Dej megnyugodva hirdethette meg a „székely autonómiát”, ez sem lesz több jugoszláviai társánál! Később, az 1955-ös „kibékülés” után már nyíltan „egyeztetett” a bukaresti és belgrádi pártvezetés. Hasznos lenne tanúságra hívni erről Király Károly egykori székelyföldi pártvezetőt, aki tudtommal egy ízben fültanúja lehetett Tito és Ceaușescu eszmecserejének, amelyen cinikus nyíltsággal tárgyaltak kisebbségellenes intézkedéseikről.

Benne is vagyunk Hornyik Miklós könyvének izó közegében, amely szinte igényli a kisebbségi „pár-

huzamok" megvonását. Drámai egyezésre figyelhetünk már a kezdeteknél, az 1944 őszi tömeggyilkosságok egybevetése során is. Az előnyomuló arcvonal mögött iszonyú vérengzést hajtottak végre a szerbek a Délvidéken, a románok Erdélyben. Csak arányaikban különböztek a tömeggyilkosságok, jellegükben nem nagyon. A délvidéki vérfürdőnek mintegy 40 ezer magyar áldozata volt. Erdélyben – Szárazajtán, Csikszentdomokoson, Egeresen, Gyantán – vagy 150 ártatlan magyar, idős, gyermek esett a népirtás áldozatául. A kisebb arányú változatot magyarázza az is, hogy a szovjet hadsereg többször is megakadályozta a további gyilkolásokat – nem a magyar áldozatok iránt érzett könyörületből, hanem abból a hadászati megfontolásból, hogy nem tűrhet meg zavargásokat a front háta mögött –, ezenközben Tito partizánjai egyedurakként, háborús győztesekként azt teheték, amit akartak. Emlékeztetőül említeném, hogy Románia az 1944. augusztus 23-i kiugrása után nem számított hadviselő félnek, a fegyverszünetet követően a román hadosztályok szovjet alakulatokba beékelve harcoltak. A párizsi béketárgyalásokon – a román történészek máig sérelmezik – Románia a legyőzöttek között ült, és éppen úgy hadi kárpótlásra kötelezték, mint Magyarországot, Bulgáriát, Olaszországot és Finnországot.

Hornyik Miklós kötete a délvidéki magyar kisebbségi élet kulturális, irodalmi vonatkozásait vizsgálja, ezek függvényében a politikai és gazdasági jelenségeket. Tájékozódásának fontos forrása a korabeli magyar sajtó, főleg az 1918 után indult *Délbácska*, amely idegen szellemű és hangvételű lapkísérletek után csakugyan a magyarság érzéseit és gondolatait szólaltatta meg. A Délvidéken azért is volt nehezebb a magyar öntudat kimunkálása, egyáltalán a nemzeti érdekek felismerése, mert itt nemcsak a magyar–szerb államközi viszonyt terheltte meg, de a magyar lakosság egészséges tájékozódását is a Baranya–Bajai Szerb–Magyar Köztársaság szerencsétlen, nemzetáruló kísérlete, amely további területeket szeretett volna elszakítani a megmaradt Magyarországtól – a Pécs környéki bányavidéket –, s amelynek akarva-akaratlanul szerb imperialista zsoldossá lett vezérei a csúfos bukás után Jugoszláviába menekültek – akkor még Szerb-Horvát-Szlovén Királyság a neve –, ott pedig magyarokként léptek fel, főleg a sajtóban.

Csuka Zoltán alig húszéves fejjel keveredett bele a szomorú „pécsi kalandba”. (Irodalmi lexikonunk, kegyeletből, meg sem említi az epizódot.) Később költőként, műfordítóként és irodalomszervezőként elévül-

hetetlen érdemeket szerzett a délvidéki, illetve 1933-as hazatérése után, az anyaországi irodalmi életben. Engem személy szerint – s talán nemcsak engem – feltétlenül zavar, hogy nyilvánosan soha nem számolt el a nemzet előtt pécsi szereplésével. Ott ugyanis a nemzetet magát árulta el. Jóval fontosabb szerepet játszott ebben a szerb területrablási „köztársaságban” Linder Béla, akinek a „hadügyminiszterséget” 1918-ban Károlyi Mihály csak tíz napig tűrte el, és leváltotta a honvédelmi tárca éléről. Ama szerb színészű baranyai „köztársaságban” Pécs polgármestere. Jugoszláviába menekül, ott él 1962-es haláláig. Soha nem próbálta meg tisztázni magát, pedig annyiszor elátkozott kijelentését, hogy „Nem akarok többé katonát látni!”, úgy is lehet értelmezni, hogy nem akart katonát látni a politikában, ugyanis 1918 őszén tucatszámra alakultak és fegyveresen léptek fel a különböző „katonatanácsok”. Linder számára nem volt fontos, hogy tisztázza magát hazája előtt. A szerb királyság, majd Tito rendszere talán valamilyen titkolt szándékból védelmezte meg, majd díszsírhelyet ajándékozott neki Belgrádban...

Nem ilyen emigránsok kardoskodtak igazán az addig ismeretlen „délvidéki magyar irodalomért”. A történelmi körülmények követelték meg 1918 után, mikor a Délvidék volt a legkíméletlenebbül elszigetelve a kultúr–Magyarországtól. Hornyik Miklós említi, hogy a szerb hatalom végül már a pesti kézimunka–szaklapokat is kitiltotta az országból. Senteleky Kornél, aki a nemzet hűségén élő író volt, élesen vetette fel: „A mai vajdasági irodalom önállóságra törekszik, mert élettartalma lassanként elszigetelődik. Az a köldökzsinór, mely a Vajdaság aktív irodalmi életét Pesthez kötötte, ma már alig lüktet, nemsokára talán már egészen el-sorvad...” Vitathatatlan, hogy az önálló képződményt jelentő regionális magyar irodalom akkor magyar érdek volt, a megmaradás egyik feltétele. Az már aztán a történelem csapdája, vagy éppen a logikája, hogy a kényszerű délvidéki magyar irodalmi „önállóság” vált egy következő korszakban, a Tito-rendszerben a nemzetben belül újabb hasadás, a „jugoszláviaiság” igazolásává.

Hasonló jelenséget észlelhetünk Erdélyben is, ahol Gaál Gábor, a korszak marxista irodalmi vezére hirdette meg – állítólag már előtte Kristóf György polgári irodalomtörténész – azt a „romániaiságot”, amit előszeretettel karolt fel a diktatúra rendszere, és ennek a nevében emelt szellemi vasfüggönyt Erdély és az anyaország közé. A megmaradás szándékából támadó kezdeményezések néha önmaguk, a nemzeti továbbélés ellen fordulnak.

Talán akkor igazolódott be leginkább ez a felismerés, mikor 1968 tavaszán a Magyar Írószövetség kritikai szakosztálya kimondta, hogy Magyarország irodalma és a kisebbségi magyar közösségek írásbelisége szimbiózisban áll egymással, a „kettős kötődés, kettős felelősség” jegyében. A román kommunista párt érzékelte elsőként „a veszélyt”, valóságos hadjáratot indított a meghirdetett kettős kötődés ellen, vezető szerkesztőket, írókat kényszerített állásfoglalásra a „budapesti beavatkozással” szemben. Hornyik Miklós ebben a „hangzavarban” írta le 1968-ban: „Számomra nem kérdés irodalmunk hovatartozása. Semmiféle kettős, hármas vagy négyes kötődéssel vagy kötöttséggel nem lehet elbűvészkedni azt a tényt, hogy a jugoszláviai magyarság a magyar nép – szerves vagy szervetlen – része, s hogy kultúrája az egyetemes magyar kultúra – szerves vagy szervetlen – része. A magyar író a zulukafferok földjén is magyar marad, nem azért, mert szünös–szüntelen történelmi vagy »faji« nosztalgiaik nyugtalanítják, hanem mert az anyanyelve fogva tartja. Az anyanyelv olyan bástya, ahonnan az egyes embert gazdasági mesterkedésekkel vagy a párhúség mindent szentesítő jelszavával ki lehet kergetni, de olyan erőrendszer is, ahonnan egy népet nem lehet kiűzni”.

Az idézet lelőhelye az Új Szimposion 1968. évi 43. száma. Álmélkodhatunk: ez a szöveg akkor és ott, egy jugoszláviai magyar folyóiratban megjelenhetett? Hiszen Hornyik még a pesti kritikusoknál is tovább ment, mert lám csak a pesti „irodalomalapítók”, Czine Mihály, Pomogáts Béla, Ilia Mihály és jó társaik a „kettős kötődés, kettős felelősség” megfogalmazásával korlátozták is a meghirdetett egységet, nyitott kaput hagytak a többségi irodalmak felé is, nyilván a román, szlovák, szerb támadások megelőzésére, kivédésére.

Újvidéken sem ment könnyen. Írók léptek fel „ideológusokként” Hornyik „tévelygése” ellen, részletelesen, kínosan bizonygatva a bizonyíthatatlant, hogy a délvidéki magyar írásbeliség önálló magyar irodalom. Attól kezdve vagy harminc éven át a hűség és hűtlenség közötti választóvonal, a Délvidéken is, a kisebbségi magyar szellem hovatartozásának a megítélése mentén húzódott. Ebből a gyökérből hajtott ki – a felvidéki Csanda Sándor hasonlóan szerencsétlen felépése nyomán – a „jugoszláviai magyar nemzet” képtelen elmélete, illetve még inkább a „jugoszláv nemzetiség” kategóriája, amely valójában nem is próbálta eszmeileg meghatározni önmagát, mivel józan ésszel meghatározhatatlan. Egy nemzetiség, amelynek vagy öt különböző anyanyelve van? Hiszen nem is volt fon-

tos a hatalomnak a pontos meghatározás: a népkisebbségek, főleg a magyarok renegálását akarta „megszépíteni”, elfogadhatóvá tenni...

Ez a torz szemlélet vezetett el odáig, hogy a magyar irodalom déli szárnyának legjelentősebb irodalomtörténésze, Bori Imre a sajtó nyilvánossága előtt utasította rendre Illyés Gyulát, amiért egy nyugati lapnak adott interjújában szót emelt a kisebbségek elnyomása és elnyomoritása miatt. Saját véleménye lett volna ez Borinak? Különös módon, cikke egyazon időben jelent meg az újvidéki Magyar Szóban és szerb lapokban: utóbbiak tekintélyének növelése végett neve után odaírták, hogy „akadémikus”. Akkor még nem volt az. Később lett az – Budapesten is! A súlyosan beteg Illyés halálát siettethette, hogy idáig el lehet jutni a nemzet cserbenhagyásában. Erre addig nem nagyon akadt példa a magyar irodalomban!

Ezzel a cserbenhagyással rokon a nemzeti felelősség elhárítása, a hozzá kapcsolódó gondok eljelen-téktelenítése. „Emberi sorskérdések vannak – írta le Bányai János újvidéki egyetemi tanár –, és ezek lehetnek többségek is meg kisebbségek is, sokban nem különböznek.” Milyen „jól hangzik” ez a fennkölt humanum, pedig sokmillió kisebbségit vérig sért, mert sorsukon gúnyolódik. Milyen kár, hogy ezt a csodálatosan „magasrendű”, igazán „modern” érvet a mi erdélyi renegátjaink nem ismerték!

Hornyik Miklós sorsa, felelőssége volt, hogy szembeálljon a „magas irodalmi színvonalú” félrevezetésekkel, hamisításokkal, csalásokkal, a magyar nemzet szellemi egységének megcsúfolóival. Soha nem személyekre neheztel, kötetében megtalálhatjuk a vitapartnereinek műveiről írt kritikákat is; Bori Imrével kétszer is foglalkozott. Hornyik a téves eszmék, az eszmesivár helyezkedés, a hatalom kiszolgálása ellen vonta ki a kardját.

Nehéz kisebbségi alapállás, ezer veszélyt hordoz. Például az író műveit támadják meg, igaztalanul vagy éppen hamisításokra fanyalodva. A kisebbségi író jóval kiszolgáltatottabb többségi társánál. Kisebbségben általában kevés a folyóirat, a közlési alkalom és a válaszadásra még kevésbé volt lehetőség. A diktatúrák alatt – ez minden moszkvai gyarmatra állt, többé-kevésbé – erős kezekben volt a kritikai rovat, bizalmi állást jelentett. Hornyik Miklós könyve példázata lehet, hogy a méltatlan kritikára csak megkésve vagy éppen „külföldön”, esetleg könyvekben válaszolhatott. Ami indulatokat támasztott ellene, az tulajdonképpen bérvita volt, látszatra pusztán „gazdasági ügy”, valójában az

erkölcs, a méltányosság, az egyenlőség védelme. Hornyik éppen ezért vállalta, hogy feltárja az újvidéki Hungarológia Intézetben tapasztalt visszaéléseket. Ez az intézet „magyar kezekben” volt, talán az egyetlen a délvidéki magyar jellegű intézmények között. Több mint a magyar nyelv és irodalom oktatásának fóruma, egyben az irodalomtörténeti kutatás műhelye is. De magyar írókból álló vezetősége éppen a kutatókat mellőzte a pénzalapok elosztásánál, kedvetlenséget, felháborodást váltva ki közöttük, ami aligha serkentette jobb munkára őket. Az intézet belső békéjének felborításán túl, az erkölcs, a méltányosság megcsúfolása volt, noha ezek a kisebbségi életben még fontosabb kötőanyagai a nemzeti közösségnek, mint többségi állapotban.

Hornyik Miklós közös véleményét megszólaltató egyéni fellépésére műveinek lejáratásával próbálták válaszolni. Mint említettem, akár a kritikus mondanivalójának a meghamisítása árán is. Hornyik neveket említ, én sem hallgathatom el őket, mivel Gerold László vagy Utsi Csaba nem akarja a magyar irodalom déli végein.

Olyan „belső magyar botrányra”, mint amilyent Hornyik Miklós Rémdráma és helyzetkomikum az újvidéki Hungarológiai Intézetben címmel feltárt, Erdélyben a diktatúra idejében nem találhatunk példát. Nálunk ugyanis egyetlen olyan magyar művelődési intézmény sem volt, amelyet a kisebbségi közösség autonóm módon, önmaga vezethetett volna. A művelődési, civil szerveződések gazdag hálózatát még 1948-ban teljes egészében felszámolták – az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet, az Erdélyi Múzeum – egyesületet, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületet, az Erdélyi Kárpát Egyesületet, a turisztikai társaságokat, a brassói Enciánt és másokat –, mégpedig az akkori magyar „önvédelmi szervezet”, a Magyar Népi Szövetség egyik–másik vezetőjének buzgó támogatásával. Hiszen a jövőben akadályozza a kibontakozást, a nép egészséges művelését mindennemű „elszigetelődés”.

De azért jócskán akadtak belső viták, egymás közötti leszámolások Erdélyben is, és az sem volt ritka, hogy ezek az ellentétek „irodalomkritikák” formájában fakadtak fel...

Párhuzamokat e tekintetben is jócskán találhatunk.

Elgondolom: Hornyik Miklós azért is szálka lehetett „jugoszláv hűségű” íróársai körében, mert soha nem respektálta a politikai országhatárokat kritikai munkásságában. Írásainak többsége a Délvidéken

született művekről szólt, de ő írta meg az egyik legmélyebben szántó elemzést az anyaországi Mészöly Miklósról, és ő fejtette ki talán vitatható, mindenképpen odafigyelésre kötelező megállapítását, hogy Ottlik Géza a legnagyobb magyar regényíró. A romániai kultúrpolitika az ilyen „határsértést” az erdélyi irodalomtörténészek számára nem tette lehetővé.

Szomorú párhuzam, hogy nemcsak az erdélyi és a szerbiai magyarság körében, de minden más nemzeti kisebbségi közösségben is fellelhetjük az egyenlőség egyik legfőbb akadályát: a kisebbségi tudatot. A 20. század gúzsbakötő átka, hiszen addig egyáltalán nem jelentkezett a kisebbségi román, szlovák vagy szerb közösségekben. Sőt a 19. századi nemzetiségi mozgalmak nagyon is a nemzeti öntudat jegyében egyesítették a kisebbségeket a magyar államhatalommal szemben. Gondoljunk az 1848-as szabadságharc idejére, a román memorandisták fellépésére, a szlovák önállósulási törekvésekre. Trianon történelmi választóvonal e tekintetben is. Nemcsak olyan értelemben, hogy a többségivé lett románok, szlovákok, szerbek hallani sem akarnak olyan nemzetiségi jogok biztosításáról, amilyeneket maguknak követeltek 1918 előtt, de a magyar kisebbségek nem is lépnek fel ilyen „radikális” követelésekkel. Az égbekiáltó történelmi igazságtalanság, három milliónyi magyar rabságba döntése, méghozzá a „népek önrendelkezése” nevében, majd az új országhatárok kikiáltása az európai biztonság zálogának, a győztes nagyhatalmak érdekében, megtörte a kisebbségivé lett magyarok hitét és alázatra nevelte őket. Ezt a „kisebbségi szindrómát” táplálta ravas államférfiak balkáni álnoksága, a Groza-kormány által beígért egyenlőség látszata, a határok légiesítésének üres jelszava, meg Tito marsall ámitása, a „testvériség-egység” félrevezető jövőképevel.

Meglepő, hogy ezt a magyar tudatferdülést nem egyszer tapasztalták és tették szóvá magyar írástudók az utóbbi nyolc évtizedben, de nem nagyon vált általános vélekedéssé. Félelem az őszinteségtől? Önpusztító illúzió? Nagyobb bizalom az elnyomókban, mint önmagunkban?

Hornyik Miklós könyvében perdöntő epizódot találni erre az öncsaló, önámító, vak bizalomra. A második világháború idején mintegy 3000 Magyarországról átszökött fiatal harcolt Tito partizán seregében Szerbiában, Horvátországban és a bosnyák hegyek között. A délvidéki magyarok pedig Bácsstopolyán megalakították a maguk Petőfi zászlóalját, és harcba szálltak a németekkel.

Hányszor olvastunk dicshimnuszokat a legendás Petőfi zászlóaljról! Az önkéntes magyar hősokról, akik Tito partizánjainak legközvetlenebb harcostársaiként, nemzetük sorsát szerették volna megváltani.

Hornyik Miklós leírja véletlen találkozását Újvidéken egy hajdani Petőfi-brigádossal. Szigorú titokként mesélte el az írónak, hogy 1944 őszén, egyik sorsdöntő ütközet végén, két oldalról fogták keresztűz alá a zászlóaljat, a magyar partizánokat. A Dráva túlsó partjáról az elkeseredetten védekező németek, a másik, erdősávos partról pedig saját bajtársaik, a szerb partizánok.

Ehhez a jelenethez, amely a titoizmus igazi lényegét mutatta meg, egyben a magyar kisebbség romboló lelki hatását is, hiszen az egykori partizán évtizedek múltán is csak félve meri említeni megrázó élményét, Hornyik Miklós iszonyú történelmi felismerésként fűzi hozzá: „Ekkorra már eldőlt a háború kimenetele, és Tito hős fiai megkezdhették az etnikai tisztogatásokat”.

Elhangzott a Szent László Akadémia könyvheti rendezvényén, Magyarok Háza, Budapest, 2002. június 8.

